

جریدہ علیہ

مستقیمت جلدہ اسلامیکہ جریده رسمیه

جمادی الآخرۃ سنہ ۱۳۳۹

عدد ۶۶

شمذیلک آیدہ بر نشر اولنور

آلتعجبی منہ

— دارالحکمه نشریاتی —

اسلام متفکر لری

۱

ابو حامد محمد غزالی

۱۶

غزالیء جدید :

محبوبین - محبوبین وراء حجابده قالانلردر، حجاب عادتاً بر پرده در که مطلوبی کوزدن ستر ایدر . صوفیه اصطلاحنده حجاب قلیده صور کونی، نیک انطباعدیر که تجلی حق قبوله مانعدر . حجابلر یک چوقدر . غزالی حجابلری باشلیجه حجب ظلمانیه، حجب نورانیه محضه، ظلمته مقرون حجب نورانیه قسملرینه آیربور . حجابی یا صفات بشریه ویا حس ویا خیال ویا مقایسه عقل ویا نور محض بولمقله صفات بشریلری ایله محجوب اولانلر محض ظلمت ایله ، حس ویا خیال ویا مقایسه عقل ایله محجوب اولانلر ظلمته مقرون نور ایله ، محض نور ایله محجوب اولانلرده حجاب نور ایله محجوب اولیورلر .

غزالی مشکاة الانوارده حجاب حقنده مروی اولان بر حدیثه [۱] بناء کلام ایدیور . فقط حدیثده کی عددی حصره حمل ایتیور ، بلکه تکثیره حمل ایدیور .

[۱] از الله سبعین حجاباً من نور وظلمة لو كشفها لاحرق سبحات وجهه کل من ادرك بهره — فی بعض الروایات — سبعائة وفي بعضها — سبعین الفا: اللهم نور وظلمتدن یتمش، علی روایه، یدی یوز، علی روایه، یتمش بیک حجابی وارددر . الله او حجابلری قالدیررسه سبحات وجبی (جلال ونور ذاتی، جلال وعظمت باری، انوار وجه سبحانی، انوار جمال الهی) بهرک ادراک ایتدیکی هر شیئی یاقار . اسنی المطالبده بیان اولندیغنه کوره « اللهم نور وظلمتدن یتمش ویا یدی یوز ویا یتمش بیک حجابی وارددر » مآئنده بولمقله ایله بر حدیث ثابت دکادر . آنجیق صحیح مسلمده « اللهم نور ویا ناردنیلن بر حجابی وارددر - اگر آتی قالدیررسه سبحات وجبی بتون مخلوقات یاقار » مآئنده بر حدیث شریف وارددر .

مشکاة الانوارده کی حدیثه بناء قوللر ایله مولی آره سننده یتمش بیک حجاب عبودیت ، یتمش بیک نقاب ربوبیت؟ هر بر حجاب وهر بر نقابده یتمش بیک اشکال وارددر دینیور بوبابده منزل مخاطره لی، مقصد بعیددر نه کیم حافظ شویله دیور :

کرچه منزل بس خطر ناکست مقصد بس بعید

هیچ راهی نیست کاتر نیست پایان غم محور

یعنی هر نه قدر منزل مخاطره لی، مقصد بعید ایسه ده نهایت اولیان بریول یوقدر؛ آرتق غم ییه .

محبوبین حقننده بروجه آتی ایضا حاتده بولنور: الله ذاتنده ذاتی ایله ذاتنه متجلیدر [۱]
حجاب ناچار محبوبه نسبتله اولور [۲]

۱ — محض ظلمت ایله محبوب اولانلر الله، يوم آخره اینانیمان ملحدلردر. ملاحده
برقاچ فرقه یه آریلیر :

۱ — بوعالمک سببی آرامق ایسته مش فقط بوله نامش، نهایت اجسامه حلول ایدوب
اوراده مرکوز اولان طبعی (طبیعی) سبب عالم عد ایتشد. طبع مظلومدر. چونکه
نه معرفتی وار، نه ادراکی؛ نه کندوسندن خبری وار، نه تصورندن خبری؛ نه بصیر ظاهر
ایله ادراک ایده جک نوری وار.

۲ — سبب عالمی طلب قیدنده بولونماش، آنحقی کندی نفسلری قیدنده بولونمشد. بونلرده
حجاب، مرکوز نفسلری، مظلم شوتلیردر. هوا و نفسدن دهها شدید برظلمت یوقدر: افرایت
من اتخذ الله هوا. [۳] هوا عندالهیده الک مغوض براله در. بوفرقه دن برطاقی عندنده
دنیا ده بدیعه امل، غایه مطلب یمک، ایحمک، کیمک، چیفتلشمک کی لذائذ بهیمیه،
شهوات نفسیه نائل اولمقدرد. بونلر عبده لذاتدر. لذاته طابارلر، لذاتی دیلرلر، لذاته نائل
اولمغی غایه سعادت، اقصى الغایه بیلیرلر، کندیلرینی بهائم کی طومتغه راضی اولورلر.
برجوقی حقایق مذهبی بودر. بوقسم صفات سبعیه [۴] ظلمتی ایله محبوبدر. بوصفات
کندولرنده غالبدر، مقصدلرینه ایرمک اعظم لذاتدر. بونلر یرنجی حیوان کی اولمغه
قناعت ایدنلردر.

۳ — غایه سعادت جمع مال واستکثار ثروتدر. بتون دردلری، قصدلری اراضی،
عقار، حیوانات کی سرمایه لری چوغالتمق، مالاری آتیرمق، پاره لری یریکدیرمک، یر
کومکدر. بونلر عبدالدینار، عبدالدرهمدر [۵].

۴ — غایه سعادت اشتها، استکثار اتباع، نشر صیت، وسعت منصب، نفوذ امردر.
بونلردن بعضلری آج قالیر، صیقتی به قاتلانیر، دیشاری به چیقنجه کندوسنه عین حقارتله
باقیلمسون دیه لباس فاخر ایله کندوسنی کوستردر.

[۱] یعنی جناب حق کمال ذاتی وغناء ذاتی احدیسنده (ظاهریت اولاسی مرتبه سنده) ذات
یاکنه ذات پاک ایله متجلیدر دیمکدر.

[۲] ذات باری محبوبینه نسبتله اسما وصفات سبحانییه سی ایله متجلیدر.

[۳] هوا وهو سنی الله ایدینان کیمسه نی کوردکی؟

[۴] مرجعی قوه غضبیه راجع اولان صفاتلردر، سبع یرنجی جانوار دیمکدر.

[۵] نه کیم بوکیلر حقننده «دینکم دینارکم» دینمشدرد.

برنجی صنف لایعدولایحصار. هپسی دهنفوس مظلمه لری اولان محض ظلمت ایله جناب حقدن محجوبدر، بوصفك جنسنه اشارت اولندقدنصكره آری آری فرقه لری ذكره حاجت یوقدر. قورقودن، یامسلمیدن استعانه دن ویامسلمینه جمیه اظهارندن، ویا اموال مسلمیدن استفاده دن، ویا آباواجدادینك مذهبه نصرتن طولانی لسانلریله كلمه توحید اقرار ایدنلر كلمه توحید آنلری عمل صالحه جبرایتمدكجه ظلماتدن نوره چیقارمدكجه — بوقسمده داخل اولورلر. فقط كلمه توحید كندوسنه تأثیرایدوب — معصیتی چوق اولسنه ده — سیائی كندوسنه نفرت، حسنائی مسرت ویرن كیمسه بوقسمدن خارجدر.

ب — ظلمته مقرون اولان نورایله محجوب اولانلردر. بوصفك منشأ ظلمت لری یا حسن ویا خیال ویا عقل یعنی مقایسات عقلیه فاسیده اوله جفندن ایکنجی صنف باشلیجه اوج فرقه یه آریلیر.

فرقه اولی — ظلمت حسیه ایله محجوب اولانلردر بوفرقة كك برنجی درجه سنده وثیه، نهایت درجه سنده ثویه واردر، آره لرنده ده برطاقم درجه لر بولور.

۱ — وثیه مولالری بولندیغنی فی الجمله بیلیورلر، مولالری نفوس مظلمه لرینه ترجیح ایدیورلر. مولالری هرشیدن اعز، هرنفیسدن انفس بولیورلر.

فقط ظلمت حسن آنلری عالم محسوسده براقیور، ظلمت حسن حجاب اولیورده آنك تأثیری ایله عالم محسوسه كچه میورلر: آلتون، كوش، یاقوت كبی انفس جواهردن احسن صور ایله مصور برطاقم اشخاص جمیه ایدیورلر، بولری ده الهه قلیورلر. وثیه صفات وانوار باریدن نور عزت وجمال ایله محجوبدر. آنجق بوصفات وانواری اجسام محسوسه الصاق ایشلردر. ظلمت حسن انلره بنوری قیامشدر. حسن عالم روحانی به نسبتله برظلمتدر.

۲ — ملتلی، شریعتلری اولمیانلردر شوقدركه بولر برمولالری بولندیغنه، انك ده اجل اشیا اولدیغنه اعتقاد ایدرلر. غایت كوزل بر انسان ویا بر آت وسائر كوردیلر می همان سجده ایدرلر، قصدمن بودر، مولامن بودر دیرلر. بوفرقة ظلمت حسن ایله برابر نور جمال ایله محجوبدر، وثیه دن ده ا زیاده ملاحظه نوره داخل اولمشلردر. زیرا جمال مطلقه عبادت ایدرلر، شخص معینه دكل؛ جمالی معین بر شخصه تخصیص ایتزلر؛ جمال مطبوعه طابارلر. اللریله یابدقلمی جمال مصنوعه طابمازلر.

۳ — بوفرقة «ربمز نورانی الذات، بهی الصورة، نفسی قاهر وغالب، حضوری مهیبدر. اكا یا قلاشمغه نرم طاقتمز یوقدر، ربمز محسوس الملق كر كدر» دیرلر چونكه نظرلرنده

غير محسوسك معناسى يوقدر . بوفرقة آتشی بوصفده بولمغله ائی رب ایدمشدرد ، بوفرقة انوار الهیه دن نور سلطنت وبها (حسن) ایله محبوبدر ، بنورده ظلمت حسه مقروندر .
 ۴ — بوفرقة « بز آتسه ، اشتعال ایله اطفایله ، غالب کلیورز ، آتش تحت تصرفده در الهیه صالح اولماز ؛ بسلطنت وبها صفتلریله موصوف اولان ذاتک تحت تصرفده اولملی بز ، اوده علو وارتقاع صاحبی اولمیدر » دیورلر . بوفرقة — آردلرنده علم نجوم و تأثیراتی مشهور اولمغله — نجوم پرست اولمشلردر . بوفرقة ده ظلمت حسه مقرون اولان نور علو واشراق واستیلا ایله محبوبدر . بنورده انوار الهیه دن بری در .

۵ — بوفرقة مأخذ خصوصده فرقة رابعیه اویشلرسده « مولامزك جواهر نورانییه اضافتله صغر وکبر ایله موسوم اولمسی لایق دکلدر » دیمکله آنلردن آیرمشلردر . بوفرقة شمس طایورلر ؛ چونکه آئی الك بیوک بولیورلر . بوفرقة ده ظلمت حسه مقرون اولان نور کبریا وبقیه الانوار ایله محبوبدر .

۶ — بوفرقة ده زیاده ترقی ایدوب یالکز شمسک نوری یوقدر ، بشقه لرینک ده نورلری وارددر ربك نورایتده شریکی بولونمسی لایق دکلدر « دهرک جمیع انواری جامع اولان نور مطلقه عبادت ایتشلر ، آئی ده رب العالمین ظن ایدرک بتون خیرلری کانسبت ایشلردر . بوفرقة صوکرده دن عالمده شمرلر بولندیغی کورده رک آئی مولالرینه نسبتی استحسان ایتمیشلردر . چونکه مولالری شی شدن تنزیه ایدیورلر . آرتق نور ایله ظلمت آردسده بر منازعه قبول ایدیورلرده علمی نور وظلمته حواله قیلیورلر . بعض کره نور وظلمته بدل « یزدان ، امرمن » تسمیه ایدیورلر . ایشته شویه مذهبی .

فرقة ثانیه — ظلمت خیالییه مقرون اوله رق بعض انوار ایله محبوب اولانلردر . بوفرقة حسی تجاوز ایدوب وراء محسوسانده براسر اثبات ایدیور ، فقط خیالی کچه میور ، عرش اوزرنده اوتورنجی بر موجوده عبادت ایدیور . بوفرقة نک الک خسیمی مجسمه ، صوکره تمامیله کرامیه قوللریدر . بوفرقة نک درجه الک یوکسکی جسمیت و جمیع عوارضی نفی ایدوب یالکز فوق جهتنده برجهت مخصوصه قبول ایدنلردر . چونکه جهاته نسبت اولونیموب طلمک خارجنده ده ، داخلنده بولونمیان شی نظرلرنده موجود دکلدر . چونکه متخیل دکلدر . بوفرقة شونی آکلامدیله که معقولانک برنجی درجه سی جهات وحیزه اولان نسبتی تجاوز ایتمکدر .
 فرقة ثالثه — مقایسات عقلیه فاسده مظالمیه مقرون اوله رق بعض انوار ایله محبوب اولانلردر . بوفرقة جهاندن منزله ، سمیع وبصیر ، عالم ، قادر ، مرید ، حی اولان بر

الله عبادت ایدور ایسه ده بوصفاتی کندو صفتلرینه مناسب برصورده آکلیور. بعضلری «کلام باری بزم کلامز کی حروف واصواتدر» دیورلر؛ بعضلری دهها ترقی ایدوب «حروف واصوات دکلددر، حدیث نفسمز کی در» دیمکه قدر وارورلر. بونک کی سمع وبصر و حیاتک حقیقنده — لفظاً انکار ایتسه لرده — معنا تشبیه رجوع ایتش اولیورلر؛ اراده باری حقنده ده «بزم اراده لریمز کی حادثدر، بزم قصد و طلبلریمز کی قصد و طلبدر» دیورلر. بوفرقة صفات الهیهی صفات بشریه دن آیره میور.

ج — محض نور ایله محجوب اولاندردر. بونلرده باشلیجه اوج فرقه یه آریلیر:

۱ — صفاتک معناسنی علی التحقیق بیانلر، کلام، اراده، قدرت و سائره کی صفات الهیه نک صفات بشریه کی اولمدیغنی ادراک ایدنلردر. شوقدرکه ذات باری یی بو صفات ایله تعریفدن تحاشی ایدرک مخلوقاته اضافتله تعریف ایدیلورلر. «بوصفاتک معناسندن (صفات بشریه معناسندن) منز اولان رب سمواتی محرك ومدبردر» دیورلر.

۲ — بوفرقة دهها ترقی ایدوب «سموات متعدددر، خاصة هر برسماتک آری بر محرکی وارددرکه آکا ملک دیر [۱] آنلرده متعدددر. ملکه رکه انوار الهیهیه نسبتی کواکب انوار محسوسهیه نسبتی کی [۲] در. بوسموات دیگر بر فلک ضمیمه درکه هبسی برکون بریکجه ده آنک حرکتی ایله حرکت ایدر. رب بتون افلاکی محتوی ولان جرم اقصابی [۳]

[۱] فرقه ثانیه فلاسفه قدیمه اسلامییه مذهبی در. فلاسفه قدیمه اسلامییه عندنده اجرام سماویه متعددددر. بعضیسی حاوی، بعضیسی محویدر: طباعی مختافدر. حادث دکلددر، هر نه ممکن ایسه انک ایچون بالفعل حاصلدر. کروی الشکلدر. ضیادارددر، شفافدر، متحرکدر، حرکتی بالاراده در، تصور واراده ایله مسبوقدر، اراده وتصورك تغییرله متغیردر. انک محرکی نفس در. اونفسه ملک دیر، فلکی بالباشره تحریک ایدن نفس در. افلاک کلیه صره سیله طقوزدر: فلک اطلاس ویا فلک الافلاک ویا فلک اعظم، فلک ثوابت، فلک زحل، فلک مشتری، فلک مریخ، فلک شمس، فلک زهره، فلک عطارد، فلک قمردر. فلک قمر سماء دنیادر. بوافلاک تسعة نک ضمیمه دیگر یی درت فلک وارددرکه انلره افلاک جزئییه دیر. نفوس فلکیه نک طقوز ویا دهها زیاده اولسی مختلف فیه در. بعضلری هر کواکب وهر فلکک آری بر نفس اولسی اساسنه مبنی نفوس فلکیه نک طقوزدن فضاله اولسنه قائلدر. نفوس فلکیه نک فلکی تحریکدن غرض عقول مجردیه تشبیه شوقدر. اجرام فلکیه یی تحریک کندوسنه لایق اولان کالی طلبی در. طلب حرکت سبب، عشقده طلبه سببدر معشوق اول حق ویا عقول مجرددر. عقول مجردیه ملائکه مقربین دینور، نفوس اجسامده مؤثر، عقولدن متأثردر. [۲] کواکب بالذات منیر، ضیادارددر، شفافدر. قمر کی شمسدن مستنیر دکلددر. بوفرقة «ملکه ویا نفوس فلکیه نک تحریکری بذاته در» دیمک ایستور.

[۳] بوجرم اقصى غیرمکوک اولان فلک اعظمدر. فلک اعظم حرکت یومیه ذاتیه ایله متحرک، بتون افلاکی محرکدر. اطلس تسبیسی غیر مکوک اولدیغندن نشأت ایتشددر.

محرکدر . زیرا کثرت آندن مستفی در [۱] دیورلر .

۳ — بوفرقة یکسنجی فرقه دن دها ایلری کیدوب « بطریق المباشرة اجسامی تحریک [۲] کیفیتی ملک ذیلین بر قولک رب العالمینه خدمتی در ، طاعتی در ، عبادتی در ، ملک انوار الیه محضیه نسبتی قمرک انوار محسوسیه نسبتی کی در [۳] رب بومحرک جهتدن مطاعدر .

[۱] « واحد دن انجق واحد صادر اولور » اساسنه مبنی اول حقدن یالکز عقل اول صادر اولشدر . عقلک وجودی اعتباریه کندوسندن عقل ثانی ، امکانی اعتباریه فلک ، وجوب بالغیری (امکان ذاتیسی) اعتباریه نفس صادر اولور بوتریب اوزره عقلدن افلاک ، نفوس ، عقل صادر اولور . نفوس بشریه کالات ورن عقل اخیر ویا عقل فعال وعاشردر . عقول بالفعل کالاتی حائردر .

[۲] فلاسفه قدیمه اسلامیة عندنده نفوس فلکیه افلاک بطریق المباشرة والفعل ، عقول مجردة ایسه بطریق العشق والافاضه تحریک ایدر . نفسک تحریکی تحریک فاعلی ویا علی ، عقلک تحریکی تحریک غائی در . عقل نفسه نامتناهی اولان قوتی افاضه ایدر ، نفسده انی قبول ایدر . عقول مؤثر غیرمتأثر ، نفوس مؤثر متأثردر .

اجرام سواهیة نك تحریک جواهر شریفیه (عقوله) تشبیهی ایچوندر بوتشبهه رب العالمینه عبادتدر زیرا عبادتک معناسی تقرب ، تقربک معناسی طلب قربدر ، طلب قربک معناسی ده رب العالمینه مکانده دکل ، صفاتده تقرب اتمکدهدر .

عالم عناصرک امر تدبیری اوضاع وحرکات فلکیه نك تجدددن طولانی مواد عنصریه ده حاصل اولان استعدادات حسبیه عقل اخیره مفوضدر . عقولک تدبیری تأثیر وافاضه کالاتدر . یوقسه نفوسک بدنده کی کی تصرفی دکلدر . عقول نفوس فلکیه وانسانییه عائد اولان کالاتک مبادیسی در .

[۳] قمر بذاته مضی اولمدینی کی مللعهه بذاته محرک دکلدر ، حرکتی بالعرض اولور . فرقه ثانیه جه رب فلک اعظمی محرکدر ، نفوس فلکیه نك حرکات ذاتیه سی واردر . فرقه ثالثه جه نفوس فلکیه نك حرکات ذاتیه سی یوقدر ، حرکات عرضیه سی واردر ربده بطریق الامر محرکدر ، بطریق الفعل دکل .

الشیخ الرئيس ابن سینا نك شفا ونجاتده بیانسه کوره نفوس فلکیه قوای جسمانیه در ، موادده منطبعدر ، نفوس حیوانیه کی . اشاراتده تصریحته کوره افلاکک نفوس مجردة سی واردر : نفوس انسانیه کی . بوکا مبنی رازی شرح اشاراتده « هر فلکک بر نفس مجردة سی ، برده نفس منطبعه سی واردر . نفس مجردة اراده کایه نك ، نفس منطبعه اراده جزئیه نك مبدشدر » دیور حکیم طوسی (۶۷۹) رازی بی رد ایدره نك « بونی سویلیان یوقدر ، بر جسمک متباین ایکی نفسی اولسه محالدر . اراده جزئیه اراده کایه دن مشبعشدر ، هراکیسنک مبدش برنشددر . نفس معقولاتی بالذات ، جزئیاتی جرم فلک واسطه سیله ادراک ایدر ، فلکیده تحریکی اعتباریه قوت اولان صورت نوعیه سی واسطه سیله تحریک ایدر : نفوس وایداتمرده اولمدینی کی » دیور .

تفتازانی نك قوله کوره « مناقشه مناقشه لفظیه در چونکه صورت وقوته نفس دیور . » قاضی میر هدایه شرحنده « فلکی بلا واسطه تحریک ایدن (محرک قریب) قوه جسمانیه در . برده کی صور جزئیه نك محل ارتسامی اولان حال کی . بوکا نفس منطبعه دیرلر » دیور .

رب هپسی بطریق الامر محرکدر ، بطریق المباشره دکل ، دیورلر .
اوت بوخصوصی تفهیمده ، ماهیتده اولیه اشکال واردکه اکثر عقول وافهام آنی
ادرا کده قاصردر . ایشته بوفرقلرک هپسی انوار محضه ایله محجوبدر .

غزالی نك محجوبین حقنده کی سوزی بوراده بتیور . آندن صوکره کلان فخرالدین
رازی (۶۰۶) ده غزالی کی مشکاة الانوارده کی حجاب حدیثه بناء کلام ایدیور . فقط حجابلر
حقنده غزالدین آریلیور شویله که :

ماسوی من حیث هو هو [۱] مظلومدر علائق بدنیه ایله اشتغال ساحه حد وحصردن
خارج اولمغه حجب ظلمانیه محدود و محصور دکلدر .

علائق بدنیه ایله اشتغال ایدوب بو محسوساتک وجودیه واجب الوجودک وجودینه
استدلال ممکن اولوب اولماق فکری خاطره خطور ایتماک ، خاطر بشر بوفکره التفات
ایتماک محض حجاب ظلمت ، محسوساته نظر ایدوب مؤثردن مستغنی اولدیغی اعتقادی
نور وظلمت ایله مزوج برحجابدر . چونکه استغنا عن الغير ماهیتی تصور اولنیور . بویسه
صفات جلالت ، جلال صفی ده صفات نوردندر . برده بو اجسامده لایق اولیان شو
وصفک حصولی اعتقاد اولنیور بوده ظلمتدر .

بو صنعتک اقسامی پک چوقدر بر قسمی ممکن مؤثردن مستغنی عد ایدیور ، بر
قسمی ممکن مؤثره احتیاجی تسلیم ایدیور فقط مؤثری طبایع ، ویا حرکات ویا اجتماع
وافتراق ، ویا حرکات افلاکیه ویا محرکری کوریور .

حجب نورانیه محضیه کانتجه جناب حق آنحق صفات سلییه واضافیه ایله بیلنیر ، کرک
بو صفاتک ، کرک مراتبک نهایتی یوقدر عبدالله دائماً مترقیدر ، بدرجهیه واصل اولوب
اوراده باقی قالدیمی بدرجهیه مشاهده استغراقی آنک ایچون مافوقه ترقیه برحجاب [۲]
اولور بو درجاتک نهایتی اولینجه عبد ابدیا سیر وانتقالده بولنور .

جناب حقلک حقیقت مخصوصه سی کلدن محتجیدر [۳]

ازمیرلی

اسماعیل حق

[۱] ماسوی آنحق ماسوی اولسی اعتباریه ، بشقه اعتبارادن قطع نظر ایله .

[۲] نه کم کرامات حجب نورانیه دندر ، سالک آنکله پک زیاده متشوق ومقید اولور . بوده
معالییه سیر وانتقاله بیوک بر انکل اولور .

[۳] بوکا مینی « وصل عربان ممنعدر . مشاهده ایچون بر رداء کبریا لازمدر ! تجلی حقیقی
معالدر ، تجلی صوری ممکندر ، بوده حجاب صورت ایله اولور » دیرلر .